

До 100-річчя Національної академії наук України

УДК 94-051(477.83–25): “19/20”

Микола Литвин

*доктор історичних наук, професор
завідувач Центру дослідження українсько-польських відносин
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID.org /000-0002-4969-052X
lytvynmr@gmail.com
DOI: 10.33402/up.2018-11-181-186*

ЛЬВІВ ІСТОРИЧНИЙ: НАУКОВІ ОСЕРЕДКИ І ШКОЛИ, ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

19 листопада 2018 р. у Львові проведено Міжнародний конгрес «Науковий потенціал Західного регіону України у контексті міжнародного співробітництва: сучасний стан і перспективи розвитку», на якому виступили провідні науковці України та Польщі. Заслухано також доповідь керівника Секції історії та культурології Західного наукового центру НАН України і МОН України, завідувача Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Миколи Литвина «Львів історичний: наукові осередки і школи, здобутки та перспективи досліджень», у якій проаналізовано історіографічний доробок вчених академічних установ та вищих навчальних закладів Львова.

Ключові слова. Західний науковий центр, історія, Львів, історіографія.

Як відомо, істина є недосяжною. І все ж учені повинні прагнути наближатися до неї. На жаль, праця істориків завжди суб'єктивна, бо ґрунтується не лише на фаховій інтерпретації певної інформації, але й на етнокультурній традиції дослідника та політичній культурі. Так було у XIX ст., коли історія сформувалася як наука, так є нині, в час активних глобалізаційно-цивілізаційних трансформацій.

Отже, у «довгому» XIX ст. осередками історичних знань та їхньої популяризації в Галичині були Університет Франца-Йосипа, місцеві музеї та окремі бібліотеки (зокрема заклад Осолінських), а також наукові та культурно-освітні товариства українців, поляків, євреїв, німців. Особливо знаковою була історична школа професора університету та голови Наукового товариства імені Шевченка Михайла Грушевського, автора багатотомної «Історії України-Руси», його учнів, дослідників княжої та нової доби: Степана Томашівського, Мирона Кордуби, Василя Терлецького, Івана Крип'якевича та ін. Поважним був також доробок польських професорів-дослідників всесвітньої історії та історії Польщі – Ксаверія Ліске, Тадеуша Войцеховського, Освальда Бальцера, Людвіга Фінкеля та ін.

У міжвоєнну добу XX ст. польська історична наука розвивалась у Польському історичному товаристві (створений 1919 р.) на гуманістичному факультеті

Львівського університету, де сформувалися школи Людвіга Фінкеля (історія права), Францішека Буяна (соціально-економічна історія), Станіслава Закшевського (медієвістика Польщі). У цей час із 149 осіб університети закінчили і захистили історичні докторати лише сім українців – Роман Зубик, Ілля Витанович, Костянтин Гладилович, Микола Андрусак, Федір Срібний, Микита Думка, Іван Карпинець. Після поразки Західно-Української Народної Республіки українські вчені Українського таємного університету (1921–1924), Греко-католицької богословської академії (1918–1939) гуртувалися довкола секцій і комісій НТШ, зокрема історичної секції, яку очолював Іван Крип'якевич. Із товариством НТШ тоді співпрацювали польські історики Освальд Бальцер, Людвіг Кубаля, Олександр Брікнер, представники Австрії, Італії, Швеції, Франції, Канади. Українські вчені тієї доби досліджували державницькі традиції українців, їхні культурно-мистецькі здобутки, воєнне мистецтво і дипломатію руських князів, королів, вояків українських визвольних змагань ХХ ст.

Нагадаю і те, що в радянську добу історикам вищих навчальних закладів міста, які працювали на кафедрах історії КППС, історії СРСР, наукового комунізму, політичної економіки, наукового атеїзму, науковцям академічних осередків Львова (Інститут суспільних наук АН УРСР, Музей етнографії АН УРСР), компартійні органи періодично нав'язували тематику ідеологічного характеру, яка мала розкривати споконвічну дружбу російського і українського народів, їхню спільну боротьбу проти польської шляхти, експансії Ватикану, міжнародного імперіалізму та його «прислужників» – «українських буржуазних націоналістів». Заразом потрібно було гіперболізувати роль Жовтневої соціалістичної революції, лівих партій – Комуністичної партії Західної України, «Сельробу» і затушовувати потуги українських централістських і правих сил – Українського національно-демократичного об'єднання, Української військової організації і Організації українських націоналістів, антифашистську боротьбу Української повстанської армії. Особливу увагу приділяти критиці Унії та Української Греко-Католицької Церкви, розкриттю величчя соціалістичного будівництва, колективізації села, дружбі радянських народів, пропаганді творів керівників КППС. Дорадянські сторінки історії Львова та регіону партійні функціонери та цензори видавництва нещадно вирізали. Лише незначна кількість вчених, яка мала допуски КДБ, працювала у спецфондах архівів і бібліотек. Поодинокі закордонні відрядження були дозволені лише до країн соціалістичного табору або ж до представників лівої діаспори, діяльність яких контролювали радянські спецслужби. Гуманітарні кафедри поповнювали переважно відставні працівники обкомів і райкомів партії, органів КДБ, МВС УРСР.

На щастя, доба незалежності зняла з науки ідеологічні пута і збагатила методологічний інструментарій дослідників. Нині вчені історичного та інших факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка досліджують державне будівництво, дипломатію, військову справу Галицько-Волинської держави (Леонтій Войтович), соціально-економічні відносини, торгово-грошовий обіг в Україні, діяльність львівських монетних дворів у XVI–XVII ст. (Роман Шуст), особливості суспільно-політичного і культурно-освітнього життя, міжнаціональні відносини у західному регіоні України у новітню добу (Степан Качараба, Мар'ян Мудрий, Олег Павлишин), українське питання в політиці Росії, Польщі, Німеччини, Франції, Великобританії у ХХ ст. та ін. Вартісними є також студії з методології, історіографії

всесвітньої та української історії, політики історичної пам'яті (Леонід Зашкільняк, Мар'ян Мудрий, Олексій Сухий). Великою популярністю користуються довідники з історії України та всесвітньої історії (Ігор Підкова, Роман Шуст), нумізматики, енциклопедії Львова та університету (Андрій Козицький, Володимир Качмар та ін.), наукові монографії та посібники з історії України, Росії, Польщі та Бельгії (Олена Аркуша, Тамара Полешук, Олексій Сухий). Великий суспільний резонанс мали наукові конференції, присвячені 150-річчю від дня народження М. Грушевського та І. Франка, 75-літтю УПА, минулому Львова і Кракова, історичним пам'яткам Галичини.

Важливим центром дослідження етноконфесійних відносин у Східній Європі став Український католицький університет (УКУ), який очолює професор історії отець Богдан Прах. Заклад підтримує творчі взаємини з науковцями Гарварду, Канадського інституту українських студій, університетами Любліна, Кракова, Варшави, вченими Австрії, Німеччини, Франції (де певний час працював попередній ректор, доктор історії Борис Гудзяк).

У доробку вчених університету студії про домодерну релігійну культуру і східне християнство в Україні, унійні ідеї (праці Ігоря Скочиляса, Бориса Гудзяка), східні церкви у Литовсько-польській державі, Київську митрополію XV–XVIII ст. Чимало уваги вчені УКУ приділяли також дослідженню церковно-релігійних, ідеологічних чинників суспільно-політичного життя на західних землях України у XIX–XX ст. (Олег Турій, Олександр Зайцев), східній політиці Ватикану, Франції (Вадим Ададуров), ролі особи політиків та влади в історичному процесі новітньої доби (Ярослав Грицак). В останні роки вийшли також змістовні фундаментальні та довідкові видання про репресії тоталітарних влад проти Греко-католицької церкви в Україні та Польщі (Богдан Прах). Не забувають вчені і про археографічну працю: упорядкування архіву ЗУНР у Римі, видання творів Андрея Шептицького та інших очільників ГКЦ.

Нарощують потугу військово-історичні дослідження в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, начальником якої є доктор історичних наук, генерал Павло Ткачук. У навчальному закладі спільно з Львівським національним університетом імені Івана Франка діє єдина в Україні докторська рада з військової історії. Серед пріоритетних напрямів дослідження: історія Української революції 1917–1921 рр., зокрема військових формацій доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, ЗУНР (Андрій Харук, Леонід Кривизюк), проблематика Другої світової війни, геополітика сучасних війн та військових конфліктів, розбудова Збройних сил України (Володимир Трофимович). У полі зору військових експертів, зрозуміло, є російсько-українська війна 2014–2018 рр., волонтерський рух в Україні. Важливо і те, що в Академії регулярно відбуваються міжнародні наукові конференції за участю іноземців, насамперед США, Канади, Польщі та Литви.

Вартісними є праці з історії української рукописної книги, друкарства у Центрально-Східній Європі (зокрема у Львові) викладачів Української академії друкарства.

У доробку гуманітарних кафедр Національного університету «Львівська політехніка» праці з історії українського державотворення, військової історії та дипломатії, українсько-польської думки, міжнародних відносин України, геополітики новітньої доби (Леонтій Дещинський, Іван Хома, Святослав Шоломенцев-Терський,

Василь Гулай, Володимир Макарчук). Значущими є студії з історії архітектури та урбаністики Галичини (Микола Бевз).

Викладачі Національного лісотехнічного університету досліджують екологічний рух в Україні, систему місцевого самоврядування в регіоні у дорадянську добу (Микола Іваник, Володимир Кондратюк).

Науковці Львівської національної музичної академії ім. Миколи Лисенка працюють над історією давньої української музики, творенням музичних комп'ютерних баз (Юрій Ясіновський), життєписом відомих діячів української культури в Україні і за кордоном (Любов Кияновська).

Викладачі гуманітарних кафедр Львівського державного університету фізичної культури ім. І. Боберського відтворюють українські сторінки олімпійського руху, становлення парамілітарного і фізкультурно-спортивного руху на західних землях України наприкінці XIX – першій половині XX ст. (Андрій Сова), особливості Українського визвольного руху XX ст., біографії його очільників (Олег Полянський, Валентин Мороз, який повернувся в науку після сталінських таборів та громадсько-політичної діяльності в Канаді).

У Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького з'явилися праці з історії медицини та фармації регіону, вітчизняної філософської думки (Ігор Держко), а також просопографічні узагальнення про вчених-медиків університету дорадянської доби (Марта Надрага).

У Львівській національній академії мистецтв системно досліджують історію монументального та декоративно-ужиткового мистецтва, творчість видатних митців і громадських діячів новітньої доби: Івана Труша, Осипа Куриласа, Антона Монастирського, Олени Кульчицької, Григорія Смольського, Святослава Гординського та ін., аналізують вплив ідейно-політичних чинників на мистецьке життя регіону. Особливо цінними є міждисциплінарні студії Романа Яціва, Ореста Голубця, Юрія Бірюльова, присвячені українським митцям та товариствам, що діяли за кордоном (насамперед у Польщі, Франції, США, Канаді).

Вчені Львівського торговельно-економічного університету реконструюють літопис кооперативного руху в регіоні, видали історію університету (Степан Гелей); досліджують польсько-українське етнокультурне пограниччя (Тетяна Голдак).

Амбітні наукові плани виношують і виконують колеги з Львівського відділення Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, який 1992 р. створив і очолював до 2010 р. досвідчений історик-сходознавець, в'язень сталінських таборів Ярослав Дашкевич, син діяча УНР. Нині його колектив упорядковує багатотомне видання праць Михайла Грушевського, досліджує спадщину Степана Томашівського, Осипа Назарука, популяризує багатий доробок свого першого керівника; готує історичні атласи міст, досліджує етнотомографічні процеси та соціально-економічний розвиток Галичини у домодерну добу (Мирон Капраль, Андрій Фелонюк). Завжди актуальними для науки і суспільства є студії у галузі спеціальних історичних дисциплін, наприклад, геральдики міст, вексилології та сфрагістики (Андрій Гречило). За сприяння представників ІТ-сфери та географії започатковано створення інтерактивної карти з історії України (Надія Халак), яку схвально оцінили освітяни, представники туризму, молодіжні середовища.

Для науковців Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника пріоритетною є тематика історії книговидання, пресознавства, укладання тематичних бібліографій, біобібліографій, виставок, нових електронних ресурсів, зокрема за підтримки діаспори, партнерів з Польської академії наук (Мирослав Романюк, Мирослава Дядюк, Луїза Ільницька, Ольга Колосовська, Тамара Литвин, Галина Сварник та ін.). Важливим дискусійним майданчиком для істориків і культурологів обох країн стали Осолінські читання, які регулярно проводять у цій бібліотеці за участю науковців, дипломатів, громадськості регіону.

Добре знаним в Україні та за кордоном є міждисциплінарний доробок Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (до 1993 р. – Інститут суспільних наук АН України). Завдяки ініціативі та праці його попередніх директорів – академіків Івана Крип'якевича та Ярослава Ісаєвича – відтворено літопис Галицько-Волинської держави, досліджено її взаємини із сусідніми державами, актуалізовано багату культурно-мистецьку спадщину (зокрема на прикладі княжого Галича, Володимира, Львова, Звенигорода). Спільно з архітекторами Національного університету «Львівська політехніка», вченими Інституту археології Польської академії наук розпочато археологічно-архітектурне обстеження княжого Холма. Результати цих експедицій постійно висвітлюються на міжнародній конференції «Археологія Заходу України», яка щороку збирає понад сотню науковців із багатьох країн (другий рік її співорганізатором є представництво ПАН у Києві). Вартісним є також доробок вчених з історії рукописної та друкованої книги (Ярослав Ісаєвич), історії сакрального мистецтва (Володимир Александрович), національно-культурного відродження XIX ст. (Феодосій Стеблій, Ірина Орлевич, Роман Голик), конституційно-парламентських практик галицьких українців, історії Галицького сейму (Олена Аркуша, Ігор Чорновол), державотворення Західно-Української Народної Республіки (Микола Литвин, Кім Науменко), партійно-політичного і культурно-освітнього життя у західному регіоні України в новітню добу (Олександр Луцький, Іван Патер, Ігор Соляр, Микола Посівнич), військово-політичного протистояння у роки Другої світової війни, виокремлення провокативного німецького і радянського чинників та їхнього впливу на ескалацію українсько-польського конфлікту, особливо на Холмщині та Волині (Андрій Боляновський, Михайло Романюк, Руслан Забілий, Володимир В'ятрович). Зібрано також великий документальний матеріал з історії дисидентського руху (Юрій Зайцев), депортацій українців і поляків (Юрій Сливка, Микола Литвин, Юлія Павлів), сучасного етнодержавотворення (Олег Муравський, Павло Артимишин). За участю науковців Інституту підготовано багатотомну історію української культури, тритомну «Історію Львова», томи «Літопису УПА» та підручник для вишів з історії України, який витримав три видання. Спільно з Інститутом історії ПАН розпочато проект «Україна–Польща: історична спадщина, історіографічні перспективи», готуються нові експедиції на пограниччі з археологами Академії знань та мистецтв (Краків), ПАН і Жешівського університету, де ректорує професор археології Сильвестр Чопик. Нагадаю також, що Інститут видає наукові часописи «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність», «Княжа доба», «Новітня доба», «З історії західноукраїнських земель», «Історичні та культурологічні студії», «Україна–Польща: історична спадщина, суспільна свідомість», а нині започаткував багатотомник «Галичина:

історія, політика, культура». Вчені Інституту стали співініціаторами створення Міжнародної асоціації українців, Польсько-української історичної комісії НАН України, Національного комітету істориків України.

Вчені Інституту співпрацюють з комісіями відродженого Наукового товариства імені Шевченка щодо видання «Енциклопедії НТШ», проведення наукових конференцій і сесій.

І, насамкінець, актуалізуємо декілька проблем. Історикам України, зокрема західного регіону, бракує англomовного фахового періодичного збірника, який би увійшов до міжнародних наукометричних баз. Потрібно також посилити міждисциплінарність у висвітленні актуальних проблем з історії та культури України (особливо коли йдеться про правно-політичний аспект міждержавних і міжнародних відносин). Активніше і дієвіше співпрацювати з міжнародними і вітчизняними грантодавцями й органами влади, бізнесом в Україні, які завжди потребують експертно-аналітичних узагальнень учених. Отже, сподіваємося, що відзначення 100-річчя НАН України не лише актуалізує, але й вирішить низку наболілих для вчених проблем, зокрема фінансових та організаційних.

Mykola Lytvyn. Historical Lviv: scientific centers and schools, achievements and prospects of research

November 19, 2018, the International Congress «The Scientific Potential of the Western Region of Ukraine in the Context of International Cooperation: Current State and Development Prospects» was held in Lviv, which was dedicated to the 100th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine. It was attended by leading scientists of Ukraine and Poland. At the plenary session, a report was presented by Mykola Lytvyn, he is the head of the Center for the Study of Ukrainian-Polish Relations of the I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, and the representative of the NAS of Ukraine in the Polish Academy of Sciences. The report analyzed the historiographic achievements of scientists of academic institutions and higher education events in Lviv.

Keywords: Western Science Center, History, Lviv, historiography.